

Yesevilik (2. Bölüm)

Yayınlama Tarihi : 22.02.2025

(Makalenin 1. Bölümünü okumak için [tıklayınız](#))

Yesevilik Yolunda Tarikat Terbiyesi

Yesevilik yolundaki terbiyede ilk vasıta zikirdir. XVI. yüzyılda Semerkant civarında yaşayan Ahmed Kâsânî'ye göre Hoca Ahmed Yesevî önceleri

hafî (sessiz) zikir yapardı. Ancak Türkistan bölgesine gidince o bölge insanlarını bu zikirle yola getiremeyeceğini anlamış ve zikr-i erre adındaki sesli ve tesirli zikri başlatmıştır. XVII. yüzyıl Yesevî şeyhlerinden Buharalı Muhammed Şerîf Hüseyinî, Yesevî dervişlerinin bazan “Allah”, bazan “hay”, bazan da “hay, Allah” diye zikrettiklerini, zikir esnasında şevkin artması üzerine nefes alıp verirken zikir yapan kişilerin gırtlğından testere sesine benzer bir sesin çıktığını, sanki nefsi- emmârenin başına testere koyup onun arzularını kesiyormuş gibi bir duygu oluştuğunu, dervişlerin bazan da “hû” zikriyle meşgul olduklarını ifade etmiştir. Risâle-i Zikr-i Hazret-i Sultânü’l-ârifin adıyla bilinen, Çağatay Türkçesi’yle yazılmış, müellifi meçhul bir eserde Yesevî zikrinin altı türünden bahsedilir. 1. İsm-i zât zikri: “Allah”. Bu zikir “Allah hû, Allah hû, yâ hû, Allah hû” şeklinde de icra edilir. 2. İsm-i sıfat zikri: “Hay âh, hay âh”. Bu zikir öğle namazından sonra ayakta (kıyâmî) icra edilir, “Hay” ve “âh” derken beş parmak yumulur. 3. Dûsere zikri: “Hay, âh, Allah, hay, hû; hay, hayyen, hû Allah hay, hayyen, hû Allah”. 4. Zikr-i hû: “Hû hû hû Allah, hû hû hû Allah”. 5. Zikr-i çaykun. Zikir sırasında ritim, âhenk ve mûsikinin bir arada uyum içinde devam etmesi için zâkirin, elinde çingirak gibi bir aleti hareket ettirmesi, “çak çak” diye ses çıkartmasıdır. 6) Çehar Darb: “Hay, âh, âh, hay, hû hay, âh, âh,âh, hay, hû. Bu altı zikir usulünün yanında bir de “zikr-i kebuter” (güvercin zikri) vardır ki “hû hû” diye icra edilir. (TDV İslam Ansiklopedisi)

Yesevîlik’te tasavvufî eğitimin önemli unsurlarından biri de halvettir. Hazînî’nin Cevâhirü’l-ebrâr’da verdiği bilgiye göre diğer tarikatlardaki uygulamalardan farklı olarak Yeseviyye’de halvet gruplar halinde yapılır. Halvete girecek müridler mürşidin muvafakatiyle bir gün önceden oruç tutmaya başlar, halvetten bir gün önce sabah namazından sonra zikir ve tekbirlerini çoğaltırlar. Aynı gün ikindi namazının ardından halvethânenin kapı ve pencereleri kapatılır, müridler güneş batıncaya kadar tövbe ve zikirle meşgul olurlar. Akşam

namazı kılınca iftar için sıcak su getirilir, müridler bununla oruçlarını açar ve bundan sonra su verilmez. Daha sonra kara darıdan halvet çorbası getirilir. Bütün halvet ehli bu çorbadan içtikten sonra harareti teskin için küçük bir karpuz kesilir ya da ayran verilebilir. Yemeğin ardından Kur'ân-ı Kerîm'den bir sûre yahut birkaç âyet okunur. Ayakta saf tutup üç kere tekbir getirilir, sonra oturulup gece yarısına kadar zikirle meşgul olunur. Bu esnada "hikmet" adı verilen ilâhîler okunur. Ardından başlar tıraş edilir ve halvethânenin dört yönüne doğru tekbir getirilir. Daha sonra mum sönmüceye kadar zikre devam edilir, ardından birkaç saat istirahat edilir ve görülen rüyalar şeyhe tabir ettirilir. Halvet gece gündüz kırk gün devam eder.

Yesevîlik'te tasavvufî eğitimi tamamlayıp hilâfet alan müride hırkanın yanı sıra bir asâ verilmesi de gelenektir. Ahmed Yesevî'nin müridi Sûfî Muhammed Dânişmend'in Mir'âtü'l-kulûb adlı eserinde Yesevî'den naklettiği, âhir zamanda sahte şeyhlerin ortaya çıkacağı ve bunların Ehl-i sünnet'i sevmeyeceği şeklindeki rivayetlerle Hoca İshak'ın "Hadikatü'l-arifin" de İmam Mâtürîdî'ye atıf yapılması ve Yesevî kaynaklarında cehrî zikri müdafaa için sürekli Hanefî fıkıh kitaplarına referansta bulunulması, Yeseviyye mensuplarının diğer Orta Asya Türkleri gibi Mâtürîdî ve Hanefî olduğunu göstermektedir. (TDV, İslam Ansiklopedisi)

Yesevilik'te Usûl, Âdâb, Erkân

Yesevi'ye tarikatına giren müridin mürşidi ile ilişkisinde uymak zorunda olduğu kurallar çeşitli yazılı kaynaklardan derlenerek düzenlenmiştir. Bu kurallar Ahmet Yesevi'nin bizzat kendisinin belirlediği hususlar olmayıp, tarikat uygulamasında asırlar içerisinde zamanla şekillenerek oluşturulmuştur.

Bu kuralları şöyle tasnif edebiliriz:

- 1) Hiç kimseyi mürşidinden daha üstün bilmemek ve ona mutlak surette teslimiyet göstermek gerekir. Çünkü mürşidinin tavsiyelerini dinlemeyip kendi başına hareket eden dervişin gelişme yolu kapanır.
- 2) Mürid zeki ve anlayış sahibi olmalıdır ki, mürşidin rumuz ve işaretlerle neyi anlatmak istediğini anlayabilsin.
- 3) Mürşidin söz ve fiillerinden razı olmalı ve itaat etmelidir. Mürşidin bütün hizmetlerine hazır olmalı ve bu hizmetleri yerine getirmelidir ki, böylece mürşidin rızası hasıl olabilsin.
- 4) Mürid sözünde sadık, vaadinde sağlam olmalıdır. Aksi halde mürşidin mizacı değişip kendisinin red edilmesine sebep olabilir.
- 5) Mürid hiçbir zaman şek ve şüpheye düşmemelidir. Böyle bir durum onun hüsrana sebep olabilir.
- 6) Mürid vefalı olmalı ve biat akdine sadık olmalıdır. Mürşidinin sırlarını korumalı ve bunların ifşasından sakınmalıdır.
- 7) Mürşidin bütün emir ve öğütlerini dinlemeli ve uymalıdır. Hiçbir zaman ihmal ve kaçamak yollarına sapmamalıdır.

Yesevilik yolunda âdâb müridin huzuruna çıktığı mürşidi selamlaması ile başlar. Bu konuda Dr. Hayatı Bice'nin “Yesevilik Yolunda Adım Adım” adlı kitabında şunlar yazılıdır:

“Yeseviyye tarikatında her mülakatta selam verilirken sol elin arkası yere konularak, sağ eli kendi sırtında çember yapmak adettir. Derviş, sol ayağını yere koyar, sol yüzünü de yere koyarak, sağ ayağını kurbanlık koyun gibi tabanıyla uzatır. Tazzaru ve inkisar ile Pir'in huzurunda yüz teessürle kusurunu söyler. Nihayet Tekbir ile Pir yetişir ki, onun kurbanlık koyun suret ve heyetini “Ölmeden önce ölünüz” keyfiyetine eriştirir; nasıl ki şeriat-ı mutahhare'de büyükten küçüğe selam sünnettir, yoksa bunun aksi değil. Eğer Hazret-i Pir, onun kusurunu söylemezse, cevap olarak kurban tekbirine tevfir ederler. Dervişin, pirin

Tekbir'i eda nimetine teşekkür olarak, yine kusurların affını eda ederken vasıflandırıldığı tarzda, sol eliyle çekilip gitmesi lazımdır; eğer elinde bir şey varsa, niyaz ederek arzeder; eğer hazır bir şey yoksa niyaz etmesi kafidir. Batın yolunu feth için kusurlarının affını dilemesi ve bu suretle, iktida ettiğinin karşısında niyaz etmesi kurb-ilâhi'ye mûcibdir. İktida ettiğinin, onun niyazına karşılık duası icabete makrûndur. Sufi-i salîk, taksir ve niyaz kapısında mukim ve müstakim olmadıkça, icabet kapısı ve kurbet dergahı onun yüzüne açılmaz ve onun muradı yüz göstermez; nasıl ki, Ahmet Yesevi, "Niyaz yol açar" demiştir."

Tevbe

Günahlardan pişmanlıkla Hakk'a yönelmeyi ifade eden tevbe, hatadan dönüp vazgeçmektir. Tevbe müminin İslam'ın özüne aykırı davranışlarından, kötü huylardan uzaklaşması, samimiyetle iyi huylara dönmesidir. Tevbe tasavvufi makamların ilkidir. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır:

"Rabbinizin mağfiretini isteyin, sonra O'na tevbe edin ki sizi belli bir süreye kadar güzel güzel yaşatsın ve her fazilet sahibine layık olduğu ihsanı versin. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım" (Hud, 11/3).

Ayrıca müminlere nasuh tövbesini ve önce istiğfar edip ardından tövbe etmesini tavsiye eden ayetler de vardır:

"Ey Müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz." (Nur, 24/3)

Kur'an'da zikredilen ve Esmâ-ül Hüsna arasında kabul edilen Tevvâb (tevbeleri kabul eden), Afüvv (affedici), Gaffar (çok bağışlayan) ve Gafûr (bağışlayan) gibi ilahi isimler ve tevbe ile ilgili kıssalar tevbenin önemini

vurgulamaktadır. Hazreti Resulallah (sav)'in bir rivayetine göre, her gün yetmiş, diğer bir rivayete göre yüz defa istiğfar ettiği belirtilmektedir.

Tevbe sadece günahları bırakmayı değil, geçmişteki hatayı telafi ederek kalbteki izini yok etmeyi de gerektirir. Tevbenin samimiyetle gerçekleşmesi için kul, günahların Rabb'i ile arasına giren bir engel olarak görmelidir. Müslüman, Rabb'inin rızasını kaybetmek tehlikesinden üzüntü ve yaptıklarından pişmanlık duyar. Bu nedenle tasavvufta tevbe üç boyutludur: 1) Geçmişte yapılan günahlara pişmanlık. 2) Bugün günahlardan vazgeçmek arzusu. 3) Gelecekte bir daha aynı günahı işlememeye azmetmek.

Tevbe, sufilerin vuslata erme yolunda uğradıkları birinci durak ve makamlardan ilkidir. Yani tasavvufi hayata tevbe kapısından girilir. Sonra takva, züht, fakr, sabır, tevekkül ve rıza gibi makamlarda tevbe korunur ve derviş son nefesine kadar tevbeye sadık kalması gerekir.

Derviş günahını unutmamalıdır. Kulun günahlarını unutmaması daima tevbesine bağlı kalması avam için söz konusudur. Günahlarını hatırlamayı bile Hakk ile münasebetinde engel olarak kabul eden ve sadece Hakk'ı düşünmek, günahı aklına bile getirmemek havâssın amelidir. Tevbe ancak kalbden pişman olmak, dil ile af dilemek ve uzuvlarını günahattan alıkoymakla gerçekleşir.

Tevbe, Kur'an'dan alınan tabirlerle Tevbe, İnâbe ve Evbe olmak üzere üç aşamalı bir süreçtir. Pişmanlığın ilk adımı tevbe, ikinci adımı inâbe, sonu evbedir. Bu bağlamda Allah'ın azabından korkan kulun haline tevbe, Allah'ın azabından korkmakla birlikte sevap uman kulun hali inâbe, sadece Allah'ın emrini gözetenin hali evbe olarak tanımlanabilir.

Tevbe müminlerin, inâbe velilerin, evbe nebilerin makamıdır. Birinci aşamadaki tevbe, "Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün, umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter" (Tahrim 66/8) ayetine umut bağlayıp Allah'ın azabından korkarak günahı terk etmektir. İkinci

aşama olan inâbe zahirde tevbe ile düzelmeye başlayan nefis ile birlikte sırrın da hayra yönelmesidir. Tevbenin orta derecesindeki inâbe, kulun Hakk'ın iradesine uyarak Hakk ile olması, faniye bağlanmadan şevk ile Allah'a koşmasıdır. “Başınıza azap gelmeden önce tevbe ile Rabb’inize yönelin (inâbe edin) ve O’na teslim olun.” (Zümer, 39/54) ayetine uyarak kulun Allah'ın sevap ve mükafatına bel bağlayıp Hakk’a yönelişidir. Tevbenin üçüncü aşaması ve en ileri derecesi olan evbe, sadece Hakk'a yönelmekle rızasına ermektir. Kur'an'da Davut (as), Süleyman(as) ve Eyüp (as)'ın tevbe'deki durumlarını “evvâb” kelimesi ile anlatan ayetler buna işaret eder.

Tevbe Ahmet Yesevi'nin tasavvufi yolculuğunda yaşanan bir hal olarak hikmetlerde anlatılır:

Otuz yedi yaşa girdim uyanmadım,
İnsaf kılıp Allah'a doğru yola koyulmadım,
Seher vakti ağlayarak inlemedim,
Tevbe ettim, Rabbim kabul eyledi dostlar.”

Ahmet Yesevi müritlerini ve bütün Müslümanları tevbe etmeye davet eder. Yesevi insanların maneviyat yolculuğuna başlamadan önce tevbe etmelerini şart görmekte ve insanları ecel gelmeden önce tevbe etme konusunda uyarmaktadır.

Bir gün senin ömrünün yaprağı sararınca,
Ecel gelmeden tevbe eyle ey cahil,
Meğer sana rahmet eyleye Azîm Yezdân,
O sebepten Hakk'tan korkup kabre girdim.

Yesevi tarikatında tevbe uygulaması şöyle olur: Şeyh mürid olmak niyetiyle gelen kişinin elini tutar. Tevbe etmesini ve Allah'a yönelmesini tavsiye ederek şu tevbe virdini üç kez söyler: “Estağfirullâhe’llezi lâ ilâhe illâ Hû el-Hayye’l-Kayyûm ve es’elühü’t-tevbe”.

İntisâb

Yesevilik'te tasavvufi eğitim intisâbıla başlar. İshak Ata'nın “Hadikâtü'l-ârifîn”de tarif ettiği intisâb töreni şöyledir: Mürşit, “Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tevbe edin.” (Tahrim, 66/8) ayetini okur. Ardından müridin saçından önce sağ, sonra sol, sonra da orta taraftan olmak üzere saçından ikişer üçer adet keser. Sonra müride farz namazlara ilave olarak nafil namazlarını kılmayı, günlük zikir dersi olan evrâdını aksatmadan yerine getirmesini, her konuda mürşidinden izinsiz hareket etmemesini tavsiye eder.

Sufi Muhammed Danişmend, Sultan-ı Arif'in Hacı Ahmet Yesevi'den şöyle nakletmiştir: “Mürid bir şeyhe intisâb ettikten sonra gelip başka bir şeyhe intisâb etmesi uygun olmaz. Ama şayet bu şeyh hakiki mürşit değilse ve müridi maksada ulaştırıyorsa, mürit te başka şeyhe gidip hizmet etse ve o mürşit sayesinde muradı hasıl olsa, bu caiz olur. Ama şeyhten izin almak gerekir.”

Tasavvufta mesafelerin uzaklaştığı, fiziki engellerin ortaya çıktığı durumlarda taliblerden bîat'ın ruhani bir kabul ile alınabileceği öngörülmüştür. Ruhani intisâb denen bu usule örnek olarak, mektup ile mürşidin bîat talep eden mürit adayına, bîatı kabul eden yazıyı ve zikirleri tarif eden cevabı mektupla gönderebilir. Üveysilik denilen usulde ise genellikle fiziki bir görüşme olmadan manevi alemde alınan bir biat söz konusudur.

Günümüzde iletişim internet üzerinden yapılması mümkün olduğundan, mürşit e-mail ile cevaplayarak bîat alabilirler. Hatta herkesin bulunduğu yerde çevrimiçi katılım ile zikir meclisleri düzenlenebilir. Yesevilik yolunda bu usul özellikle Sovyet döneminde ateist baskının çok arttığı yıllarda, mürşit-mürit ilişkileri fiziksel olarak imkansız hale gelince, Ruhani bîat ile taliplerin Yeseviyye yoluna kabul edilmeleri uygulanmıştır. Mürit Ruhani yol ile ilk intisâbından sonra doğrudan doğruya Pir-i Türkistan Hazreti Sultan Hoca Ahmet Yesevi'nin ruhaniyetine yönelerek kabul edilmesini talep eder ve günlük yeseviyye evradını aksatmaksızın uygulayacağına dair kendi kendine söz verir. Komünizmin ağır bastığı dönemde ortaya çıkan bu uygulama sayesinde Yesevi'ye yolunu sürdüren dervişlerin Yesevi'ye mirasını günümüze kadar getirebilmeleri mümkün olmuştur. (Dr. Hayati Bice, Yesevilik Yolunsa Adım Adım)

Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk, gitmek ve girmek anlamında, tarikata intisab eden talibin manevi mertebelerini tamamlayana kadar bir mürşidin gözetiminde gerçekleştirdiği manevi yolculukta geçirdiği sürece verilen isimdir. Tasavvufta seyir kavramı daha geniş bir anlam kazanmış, cehaletten bilmeye gidiş, kötü ve çirkin huylardan güzel ahlâka doğru hareket, Hakk dîdârına ermek için bir mürşidin denetiminde yapılan manevi yolculuk anlamında kullanılmıştır. Sülûk kavramı ise, 12. yüzyılda tarikatların kurumlaşmasından sonra Hakk'a ulaşma yolunda belli tasavvufi adab ve erkan'ın uygulanması anlamını kazanmıştır.

Seyr ve sülûk birbirinin ayrılmaz parçalardır. Tasavvuf yolunda seyir için sülûk gereklidir. Abdest olmadan namaz olmayacağı gibi, sülûku olmayanın seyri de yok sayılır. Tasavvuf literatüründe seyir ü sülûk kavramı sefer, İsra, Miraç kavramları ile yakın anlamlarda kullanılmıştır.

Sufilerin nefis terbiyesi ve Hakk'a vuslat için yaptıkları manevi/bâtını yolculuk sefer olarak da adlandırılmıştır. Kalbin manevi seyrinden ibarettir. Seyri sülûkun başlarında bulunan sufilere, yakîn ve takva sahibi olmaları için bazı ilham ve kerametler ikram edilir. Sufi bunlarla aşırı şekilde meşgul olup yolculuğun bir durağında takılıp kalmamalıdır.

Zikir dersini alan sufi çok az bir kısmını ifa etmekle bile olsa her gün dersini yapmalıdır. Salıkların seyri sülûkteki seferlerinin son aşaması nefsi terbiye ederek elde edilen zaferdir. Sufiler kalb ile gerçekleştirilen ve kalbin Hakk'a yönelmesi diye tarif edilen manevi sefer türlerine başlangıçtan sona doğru Hakk'a sefer (seyri illallah, seyrullah) Hakk'ta Hak ile sefer (seyr alillah), Hakk'la birlikte Hakk da (seyri fillah, seyri billah) olarak isimlendirilmiştir. Bu seferler kısaca tasavvuf yoluna girmek, yolda ilerlemek, yolun sonuna varmak ve ardından daireyi tamamlayıp yolun başına dönmek olarak anlaşılmalıdır. Allah'a doğru seyrin sonu varsa da, Allah da seyrin sonu yoktur. (Dr. Hayati Bice, Yesevilik Yolunda Adım Adım)

Ahmet Yesevi'den nakledildiğine göre Hoca şöyle demiştir: “(Bir kimsenin) şeriatı tamam olmadan tarikat yoluna girmesi (doğru) olmaz. (Kişi) benlikten geçip yokluğa (fenâ) erişse, dünyayı terk etse, sonra tarikata girse (câiz) olur. Nitekim Hazreti Resulallah (sav) şöyle buyurmuştur: “Ölmeden önce ölünüz.” Ahmet Yesevi şöyle buyurmaktadır: Tarikat, kalble amel etmektir ve maksad gönül gözünü açmaktır.”

Ahmet Yesevi manevi yolculuğunun duraklarını her durakta yaşadıklarını anlatan hikmetler ifade etmiştir.

“Şeriatın bostanında cevlân eyledim,

Tarikatın gülzarında seyran eyledim,

Hakikatten kanat tutup göklerde uçtum,

Mârifetin eşiğini aştım dostlar.”

Yesevilik'te tarikatın beş sokağından bahsedilmektedir. Bu husus şu hikmette ifade etmektedir:

“Tarikat hepsi beş harfdir, eğer bilsen,
Açıktan bilip, şartlarını edâ eylesen,
Beş sokağını seyran kılıp, yel gibi geçsen,
Ondan sonra hakikata girmek gerek.”

Tarikattaki bu beş harfin her biri tarikatta bir aşamayı gösterir. Bu beş aşama geçilince yol tamam olur ve hakikate erişilir. Beş sayısının tasavvufta önemli bir anlamı vardır. Beş sayısı kendini ve diğer sayıları korur. Namaz sayısının beş olması bu nedenledir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Namazları muhafaza ediniz.” (Bakara,2/238). “Namazlar” vakti belirlenmiş, farz kılınmış ve yazılmış beş vakit namazdır. Eğer denirse ki, vitr namazının beşe ilave olduğu ve namaz sayısını altıdır. Buna karşı şunu ifade edebiliriz. Vitrin, beşin kendisini koruduğu bir sayıyı eklemiştir ki o da altıdır. Altı ise ilk mükemmel sayıdır. (Bkz. Tasavvuf ve Sayıların Sırları)

Ahmet Yesevi hikmetlerinde tasavvufi eğitim esnasında seyri sülük sürecini örneklerle anlatmaktadır. Bu süreç anlatılırken kendi eğitim sürecini ve mürşitleriyle olan ilişkilerini hikmetlerde dile getirmektedir. Özellikle ilk mürşidi Arslan Baba ile ilk günden itibaren mürşidinin vefatına kadar olan süreç ve zikir tarifi detayları ile sunulmuştur. Ayrıca seyri sülük esnasında kendisine yapılan manevi ikramları da Divan-ı Hikmet boyunca okuyabilmek mümkündür.

Divan-ı Hikmet

Türk edebiyatı tarihinde Divan-ı Hikmet'in önemi, İslam'ın kabulünden sonraki Türk edebiyatının Kutadgu Bilig'den sonraki bilinen en eski örneklerinden biri ve Tasavvuf Türk edebiyatının ilk eseri oluşu kadar Türk yurtlarında meydana getirdiği tesire dayanır.

İslami Zahir ve Batın ilmine vakıf olan Ahmet Yesevi halka İslam'ın esaslarını şeriat hükümlerini tarikatının adap erkanını öğretmek gayesi ile sade bir dille şiirler söylüyor ve yanındaki dervişleri bunları yazıya döküyordu. Tarikatın sülük adabını Arapça Farsça bilmeyen Türk dervişlerini anlatmak için halk edebiyatından alınmış şekillerle hece vezninde hikmetler söyledi. Bu şiirler daha sonra özgün bir isim olarak Hikmet adıyla tanınıp Divan-ı Hikmet adı verilen kitaplarda bir araya getirilmiştir.

Ahmed Yesevi mesajının iletilmesini öncelediği için Türkçe kullanımında ısrar etmiştir. Bunu husus ifade eden hikmeti çok büyük bir anlam taşır:

Hoş görmez alimler dediğiniz Türkçeyi,
Ariflerden işitsen açar gönül ülkesini.

Ayet hadis anlamı Türkçe olsa uygundur,
Anlamına yetenler yere koyar borkünü.

Miskin zayıf Hoca Ahmed yedi ceddine rahmet,
Farsça dili bilse de güzel söylemekte Türkçeyi.

Ahmet Yesevi'nin divan-ı hikmetinde yer alan şiirler anlam yönünden analiz edilecek olursa başta Peygamberimiz olmak üzere kişilerle ilgili

olanlar, başta Aslan baba olmak üzere menkıbe anlatımı tarzındakiler, Hazreti Sultan Yesevi'nin otobiyografik özelliklerini nakledenler, hüküm bildirenler, çeşitli eleştirileri dile getirenler yakarış tarzındakiler gibi pek çok alt başlık altında tasnif edilebilir. Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinde halkı iman konusunda şüphelere düşürecek, itikatları sarsacak özel imge ve sembollere rastlanmaz. Şeriat hükümlerine karşı, cezbesi galip geldiği için, dikkatsizce hareket eden bir kısım sufilerden sadır olan ve onların zahir alimler tarafından suçlanmasına yol açan ve şatahat adı verilen söz ve ibareler Yesevi hikmetlerinde görülmez.

Yesevi hikmetlerinin bazen basitlik, kuruluk gibi iddialara maruz kaldığı görülmektedir. Ancak hikmetlerin günümüzde de ne kadar anlamlı olduğu, içeriklerinin iyice anlaşılması halinde kolaylıkla görülür. Ayrıca, hikmetlerinde hüküm bildiren ve eleştiri içeren ifadelerin olması, onun hakkında basit, kuru gibi iddiaların ne kadar anlamsız olduklarını gösterir.

Hüküm ifade etmesi ile öne çıkan hikmetlerde Ahmet Yesevi şeriat, tarikat ayrılmazlığını, mürşitlerin taşıması gereken özellikleri, tasavvuf yoluna giren insanların dikkat etmesi gerekli hususları ve tasavvuf yolcusunu bekleyen tehlikeleri dile getirmektedir. Yesevi'nin toplumu eğitici, aydınlatıcı misyonunun öne çıktığı bu hikmetlerden bazıları şöyledir:

Her kim eylese tarikatın davasını,
İlk adımı şeriata koymak gerek,
Şeriatın işlerini tamam eyleyip,
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek.

Şeriatın şartlarını bilen aşık,
Tarikatın makamını bilir dostlar,

Tarikat işlerini tamam eyleyip,
Hakikatin deryasına batar dostlar.

Muhabbetin şarabından tatmayanlar,
Beyazid gibi her gün özünü satmayanlar,
Bu dünyanın izzetinden geçmeyenler,
Hayvandırlar belki ondan beter dostlar.

Eleştiri içeren hikmetler, tasavvuf hakkında fikir beyan edenlerin üzerinde önemle durdukları ve bazı tasavvuf karşıtlarının durmaksızın tekrarladıkları bir konu da tasavvuf ehlinin kendilerine hayali bir dünya oluşturup eleştirden ve çevre ilgilerinden koparak yaşadıkları hakkındaki iddialardır. Asırlardır yaşanan tasavvufi hayatlardan bu eleştirilere zemin olacak bazı tavır ve uygulamalar görmek mümkünse de, bu hususta Ahmed Yesevi'nin tavrı kesindir. Hazreti Sultan Yesevi'nin nasıl gerçekçi bir tavırla çevresini incelediğini ve eleştirdiğini hem de tasavvuf konusunda insanlara zarar veren yanlış adamları nasıl irdelediğini bazı hikmet örneklerinden anlamak mümkündür.

Nakaratında yer alan “ahir zaman şeyhleri” ibaresi ile mürşitlik iddiasındaki sahtekar din tüccarlarını eleştiren, “sahte aşıklar” dan söz ettiği hikmetler önemlidir. Özellikle bütün kıtaları “Sufi-nakş oldun Veli, daha Müslüman olmadın” mısra ile bağlanan ve en hacimli hikmetlerden birisi olan hikmet eleştiriler yönünden önemlidir.

Aşk davasını bana kılma sahte aşık,
Aşık olsan bağrın içinde göz kanı yok,

Muhabbetin şevki ile can vermese,
Boşa geçer ömrü onun, yalanı yok.

....

Zahid olma, âbit olma, âşık ol,
Mihnet çekip âşk yolunda sâdık ol,
Nefsi tepip dergahına lââyık ol,
Âşksızların hem canı yok imanı yok.

....

Sufilik öyle midir daima işin gaflet ile,
Tesbih tanesi elinde dillerin gıybet ile,
“Çilpeç sellisi” vurursun kötü nefis izzet ile,
Sûfi-nakş oldun Veli, daha Müslüman olmadan.

Ey sûfi Gamsız yürürsün tespih tanesi alıp,
Dünyaya mağrur olup din işini arkaya atıp,
Kork şimdi kork şimdi Allah'a yalvarıp,
Sûfi-nakş oldun Veli, daha Müslüman olmadın.

Hoca Ahmet Yesevi Hakkındaki Bazı Çarpıtmalar

Hoca Ahmed Yesevi'nin İslam tasavvufuna kazandırdığı değerler ve beğeniler maalesef bazı tasavvuf karşıtları tarafından eleştirilmiş ve çarpıtılmaya çalışılmıştır. Yesevi'nin ortaya koyduğu tasavvufun eski Türk gelenekleriyle karıştığı iddia edilmiştir. Bu itirazlar kısmen kasıtsız olmakla beraber kısmen de kasıtlı olarak ortaya atılmıştır. Bu itirazları,

emperyalizmin İslam dinini bozmak için tasavvufa karşı çaptırmaların desteklemesi olarak ta anlamak mümkündür. Ancak bu itirazlar bugün İslam dünyasında kabul edilmemekte ve Yesevilik'in ehl-i sünnet bir tarikat anlayışı olduğu kabul edilmektedir.

Yesevi törenlerinde, eski göçebe ananesinde olduğu gibi, zikir meclislerinde kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmaları hususu söz konusu edilmiş ve eleştirilmiştir. Ancak bu iddiaların ne kadar yanlış oldukları bazı Yesevi dervişleri tarafından ifade edilmiştir.

Bazılarına göre, heterodaksi görüşlerin ve uygulamaların olmasına bakmayarak zamanla hem Hoca'nın hikmetleri hem de Fakrname risalesi Nakşibendi tesirine maruz kalarak büyük ölçüde ehli-sünnet inancına ters düşen fikirlerden arındırılmıştır. Geniş kitle için pek fazla önemi olmayan Sünnilik ve Şiilik davası yalnız ulema sınıfı tarafından yürütülmekteydi. Türkmenler, İslamiyet içinde Sünnilik, Şiilik şeklinde ortaya çıkan ilahiyatla ilgili tartışmaların, anlaşmazlıkların uzağında idiler. Onlar için, Türkmen babalarının söyledikleri ve yaptıkları çok daha önemli idi. O bakımdan Yeseviyenin Anadolu uzantısı bugün Alevi adıyla bilinen zümrelerce benimsenildi. Ahmed Yesevi dervişlerinin Anadolu'ya ilk gelişleri XIII. yüzyılın başlarında, Harezmsahlarla Karahıtaylar arasındaki mücadeleler zamanına denk gelir. Daha kalabalık mürid akını ise Moğol istilası zamanında baş vermiştir. Horasan' dan Anadolu'ya gelen bu heterodoks inançlı dervişler, Ahmed Yesevi'nin tasavvuf görüşünü ve menkıbelerini de beraberlerinde getirdiler. O bakımdan ilk gelenlerin büyücü, hekim, şair ve esasen de şaman kimliği daha ağır basmaktadır. (Prof. Dr. Fuzuli Bayat, Fakrname Eserine Göre Hoca Ahmed Yesevi'nin Tasavvufi Görüşleri)

Bu görüşlerin doğru oluşu şüphelidir Çünkü Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinde İslam şeriatı tamamen dile getirilmiş ve İslam şeriatından ve Peygamberimizin (sav) sünnetlerinden bir zerre kadar sapmak bile hoş görülmemiştir. Bu nedenle yukarıda ifade edilen

görüşler Hoca Ahmet Yesevi'nin tasavvuf anlayışını tam olarak yansıtmamaktadır. Bu görüşler bugünkü Bektaşiler ve Alevilerin heterodoks İslam anlayışını destekleyenlerin dayandıkları şeylerdir. Bunlar İslam dinini saptırmaya çalışan emperyalistlerin ortaya attıkları iddialardır.

Bu konuda Dr. Hayati Bice, Divan-ı Hikmet adlı kitabında bu husustaki görüşleri “Bir Ahir Zaman Çarpıtması” olarak değerlendirmektedir. Dr. Bice kitabında şunları söylemektedir:

Son yıllarda ülkemizde yoğunlaşan İslam üzerine tartışmalarda tasavvuf konusunun da gündeme getirilmiş olduğu herkesin bildiği bir husustur. İslam tasavvufunu yıpratmak isteyenler Ahmet Yesevi'ye de dil uzatmaktan çekinmemişlerdir. Burada üzerinde durulacak olan konu ise Ahmet Yesevi'ye saygılı bazı kişilerin bilhassa “kadın hakları” konusunda gündeme gelen kendi yaklaşımlarına, Ahmet Yesevi dayanak yapmaya kalkmalarıdır. İslam'ın kadına verdiği öneme güzel bir örnek olarak Yesevi dergahında mahremiyete hassasiyet gösterilmemesi, zikir meclislerinde kadın-erkek ayrımı yapılmaması (ihtilata izin verilmesi) ve Ahmet Yesevi'nin kadınlara özel bir ilgi gösterdiği iddiaları zaman zaman dile getirilmektedir.

Ahmet Yesevi ve Yesevi geleneğinde kadın konusunu tutarlı olarak değerlendirmek üzere bugün iki kaynağa sahibiz. Bunlardan birincisi Divan-ı Hikmet'tir ve Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinde kadın konusuna nasıl yaklaşıldığı hikmetlerin ayrıntılı olarak analizi ile görülecektir. Diğer kaynak ise Yeseviyye Tarikatı üzerine yazılmış, bilinen en değerli eser olan “Cevahiru'l-Ebrar Min Emvâc-ı Bihar” adlı eserdir. Türkistan'dan İstanbul'a gelen Hazinî mahlaslı bir Yesevi dervişi tarafından yazılan “Cevahiru'l-Ebrar Min Emvâc-ı Bihar” adı eser günümüzden 400 yıl önceki bir Yesevi mürşidinin kaleminden Ahmet

Yesevi ve Yesevi geleneğinde kadın konusuna açıklık getirecek hususları ihtiva etmektedir.

Ahmet Yesevi'nin dilinden dökülmüş binlerce satırlık hikmetler arasında bir tane hikmette bile cinsiyet izafesi anlamında kadın lafı yer almamaktadır. Kadın kelimesine Divan-ı Hikmet'te sadece birkaç yerde rastlanır. Buralarda da aynı kalıp içerisinde orijinal metinde “Zen ü Ferzent” şeklinde Farsça tamlama olarak kadın ve çocuk anlamında geçmektedir.

Kadın çocuk büyük küçük kardeş toplanıp gelir

Miras diyerek mal ve mülkünü bölüp alır

İt gibi sürüyüp kara yere seni gömer

Lokma yapar karış adlı yılan şimdi. (69. Hikmet)

Kara gündür o saat ki dünyadan sefer eylesen,

Kadın çocuk mal mülkün hepsinden geçer olsa. (106. Hikmet)

Kız kelimesi ise sadece birkaç kez oğul-kız şeklinde tamlama olarak, bir yerde Resulullah'ın sevgili kızı Hazreti Fatıma'ya işaret edilerek, bir yerde Hazreti Ebubekir'in kızı Hazreti Ayşe'ye işaret için, bir yerde de genç kızlar kastedilerek geçirilmiştir.

Canı canana kavuşturan,

Kızını (Hz.Aişe) emanet veren,

El bağlayıp yalvaran,

Eba Bekri Sıddık'tır. (42. Hikmet)

Kabe'ye doğru göçelim,
Zalimlerden kaçalım,
Oğul kızdan geçelim,
Razı olun dostlarım. (67. Hikmet)

Oğul-kızın ağlayıp kalsa feryat edip,
Mal ve mülkün burada kalsa şaşkın olup,
Düşmanların sevinçlenir seni görüp,
Boynunu sunup, uzanarak yatmak gerek. (105. Hikmet)

Ulu-küçük yaranlardan edep gitti,
Kız ve zayıf gençlerden haya gitti,
Haya imandandır deyip Resul dedi,
Hayasız kavim acayıpler oldu dostlar. (89. Hikmet)

Hatta Ahmet Yesevi tüm şiirlerinde tek kelime ile olsun bir yaşayan birey olarak kadın anlamında kendi annesinden, kendi eşinden, kendi kızlarından bile söz etmemektedir.

Gelelim ikinci yazılı kaynak olan “Cevahiru’l-Ebrar Min Emvâc-ı Bihar” kadın konusunda yazılanlara bu eserde dile getirilen konu Divan-ı Hikmet nüshalarına girmiş olan, ancak içerisindeki unsurlar nedeniyle Yesevi'ye aidiyeti imkansız görülen bir şiirde Yesevi müritlerinden Baba Maçin kıssası anlatılırken işlenmektedir. “Cevahiru’l-Ebrar Min Emvâc-ı Bihar” da kadın konusunda yazılanlar kaynak belge olarak değerlendirildiğinde söz konusu şiirden daha sağlamdır.

Bu değerlendirmelerde Őu hususlar ortaya çıkmaktadır:

1) Yesevilerin zikir meclisinde hicapsız olarak erkek ve kadınların İslam'a aykırı olarak toplanıp zikre katıldıkları asırlar önce ve hatta Yesevi'nin sağlığında da iddia edilmiştir. Bu iddiaya Hazinî'nin cevabı çok nettir: "Halbuki gayr-i vaki...", yani oysa böyle bir Őeyin vuka gelmesi söz konusu değildir.

2) Horasan ve Maverünnehirde bulunan ve Yesevi dergahında ihtilati iddia eden muhalif ulema ayrıca durumu yerinde tespit etmek üzere denetimciler göndermiş ve bu kişiler de Yesevi dergahında bilhassa kadın konusunda İslam'ın zahiri hükümlerine aykırı bir husus tespit edememişlerdir.

3) Sanki bu hususlarda olacak dedikoduları önlemek için Ahmet Yesevi ilginç bir test uygular: Ergenliğinden o güne kadar cinsiyet organı mahaline sağ eliyle değmemiş bir derviş aramış ve bu nitelikteki tek derviş olan Celal Ata'ya bir cam muhafaza içerisine yerleştirdiği köz ve pamuğu yan yana koyarak vermiş ve Horasan'daki iftiracılar göndermiştir. Horasana kadar gelen közün ateşi hiç sönmediği gibi pamuğu da tutuşturmamıştır. Bu durumu tespit etmek için toplanan ulemaya Celal Ata der ki: "Kararsız olarak, art niyet taşımadan ve irade ile olmaksızın kadın ve erkekler bir mecliste Allah'ı zikretseler, kalplerini Allah kendi harareti ve rububiyet cezbesi ile tasarruf ederek hain düşüncelerin istilasından saklasın." Bunu işiten Horasan uleması iddialarından vazgeçip ve istiğfar ederler. Bu durumu izah için Hazinî kıyamet günü Arasat meydanında bir araya gelen Allah'ın halkı dehşet ve hayretten nasıl birbirlerinden habersiz kalırlarsa, Zikrullah Meclisi de evliyaullah Őerefinden kıyamet günü gibidir" demekte ve zikir meclisinde hasıl olan manevi hava ile kadın ve erkeğin birbirlerinden habersiz kalacaklarını veya kalmaları gerektiğini dervişhane bir nezaket ile ima etmektedir.

Seyyah Evliya Çelebi

Ünlü Osmanlı gezgini Evliya Çelebi, Hoca Ahmet Yesevi'nin soyundan geldiğini seyahatnamesinde iftiharla belirtmiştir. Evliya Çelebi Ayrıca Osmanlı'nın Anadolu ve Rumeli topraklarında gezerken rastladığı Yesevi dervişlerine ait makamları ve onlarla ilgili olarak anlatılan menkıbeleri de eserine kaydetmiştir.

Evliya Çelebi'nin tespit edebildiği Yesevi derviş-gazileri arasında Anadolu'da irşad postuna oturan Hacı Bektaş Veli, Merzifon'daki Pir Dede, Bursa'daki Geyikli Baba, Abdal Musa, İstanbul Unkapanı'nda medfun Horoz Dede, Bozok Sancağı Yozgat'taki Emir-i Çin Osman, Tokat il merkezindeki Gaj-Gaj Dede ve Zile ilçesindeki Şeyh Nusret vardır.

Ancak bu Yesevi mürşitlerinden hiçbirisi bugünkü Nevşehir'de adı ile anılan kasabaya yerleşen Hacı Bektaş Veli kadar ün kazanmamıştır. Ahmet Yesevi'nin Hacı Bektaş Veli'yi Anadolu'ya göndermesine ilişkin rivayete göre onu şu sözlerle uğurlamıştır: “Ya Hacı Bektaş Veli, işte nasibini aldın, sana beşaret olsun ki, Kutbü-l Aktâblık mertebesi senindir. Ve kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye kadar bizim idi. Bundan sonra böyle senin olsun. Zaten bizim de intikal vaktimiz geldi. Haydi git seni Rum’a saldım ve Rum abdallarına seni baş kılıf ser-çeşme eyledim.”

Balkanlarda ise Deli ormandaki Demirci Baba, Niyazabattaki Avşar Baba, Karadeniz kenarında Batıova'daki Akyazılı Sultan isimleri Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde yer almaktadır. Rumeli'nin fethinin manevi öncüsü olan Sarı Saltuk da asıl adı Muhammed Buhari olan bir Yesevi derviştir. Evliya Çelebi, sarı Saltık'ın Karadeniz kıyısında, Romanya'nın Silistre bölgesindeki türbesinin ziyaret ettiğini belirtmiştir. Sarı Saltık için yapılan bir makam ise İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasındaki Rumeli fenerinde yer almaktadır. (Dr. Hayati Bice, Divan-ı Hikmet)

Sonuç

Üç asır kadar önce Arabistan Yarımadası'nda ortaya çıkan ve özellikle geçen asırda elde edilen maddi güç ile de bütün İslam dünyasında yayılmasına çalışılan tasavvufsuz bir İslam anlayışının günümüz insanı için hiçbir cazibesinin bulunmadığı artık belirlenmiş ve delillerle ortaya koyulmuştur. Radikal selefi akımlar sonucu bugün hafızalarda yer eden şiddet ve dehşet görüntüleri, bu konulara meraklı olan herkesin maalesef aşına olduğu şeylerdir. Bu nedenle Türklerin İslam'ı tanıma ve yaşama tarzı olan tasavvufî İslam'ın zaman içerisinde eleştirilen yanlış uygulamalardan arındırılarak aslına uygun bir şekilde yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Bu noktada Hz. Sultan Yesevi'nin irşad usulünün bugünün insanı içinde geçerli bir reçete sunacağına inanıyoruz.

Yesevilik yolunda geçilmesi gereken dört kapıdan girmekle ulaşılabilecek kırk makamının büyük bölümünün ibadet ve ahlâk ile ilgili olduğu görülmektedir. İnsanın davranışlarına yansımayan bir dindarlığın nasıl kötü sonuçlara yol açtığı ya da açabileceği özellikle son yıllarda ülkemizde yaşanan olaylara tanıklık eden herkesin bildiği bir gerçektir. Bunun İslam düşmanlarının sürdürdüğü kara propagandalar ile kısmen ilgisi olmakla beraber tamamen de suni olarak üretilmiş bir kampanya olduğu söylemek yanlış olur. Ben bir Müslümanım diyenlerin ahlâk ve etik konusunda diğer bütün insanlardan bir adım önde olması gerekirken, bunun tersi olan bir durum ülkemizde ve dünyada görülmektedir. Tasavvuf yolundan nasip almak isteyen her sufi adayının bu konuda, kalbî hassasiyet kazanmak suretiyle çok daha nitelikli bir ahlâklı insan olarak yaşaması ve yaptığı her işte İslami değerleri göz ardı etmemesi gereklidir.

İslam tasavvufunun evrensel niteliğe sahip olduğunu, bugün hala Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinde ifade edilenlerin geçerli olması ve gönüllere hitap edebilmesinden anlıyoruz. Yesevi'nin hikmetlerinde yazılanların sanki bugünkü ermişlerin yazdıkları gibi görülmektedir. Bunun nedeni tasavvufun manevi bir ilim oluşu ve insanların kalplerinden kalplerine intikal ederek devam etmesidir. İşte bu gerçek bugünkü pozitivist aklın kabul edemeyeceği bir husustur. Bu nedenle pozitivist bilim adamları bu hususu daima inkar ede gelmişlerdir

Bu durum, İslam dinini emellerinin gerçekleşmesinin en büyük engeli olarak gören küresel emperyalizmin tarafından çarpıtılarak İslam'ı insanların gözünde değersizleştirilmeye çalışılmıştır. Asırlarca devam eden bu çabaların artık işe yaramadığı bugün emperyalistler tarafından da anlaşılmıştır. Bu nedenle artık isteklerini, Gazze'de olduğu gibi, silahla, savaşla kabul ettirme çabası içindedirler. Ancak bütün yaptıkları boş ve faydasızdır. Sonunda yenilecekler ve Müslümanlar galip gelecektir. Bu Allah Teâlâ'nın Müslümanlara bir müjdesidir.

“Kim Allah'ı, O'nun resulünü ve müminleri dost edinirse, (iyi bilinsin ki) Allah'ın taraftarları galip gelecektir.” (Maide, 5/56)”

“Allah'ın nurunu (Kur'an-ı Kerim) ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Allah da razı olmuyor. Fakat kafirler istemeseler de Allah nurunu tamamlamayı diliyor. O öyle bir Allah'tır ki, müşrikler hoşlanmasalar da Resulünü hidayetle ve Hakk dinle bütün dinlere üstün kılmak için göndermiştir.” (Tevbe, 9/32,33)

“Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kafirler hoş görmese de Allah nurunu tamamlayacaktır. O Resulünü hidayet ve Hak dinle gönderdi ki müşrikler istemese de onu bütün dinlerin üstüne çıkarsın.” (Saff, 61/8,9)

Bu hususlar bazı hadislerde de ifade edilmiştir:

“Ümmetimden bir grup (taife), hak üzerine muzaffer olarak kalmaya (Allah yolunda cihad etmeye) devam edecektir. Onları yardımsız bırakanların onlara zararı olmaz; ta ki onlar bu hal üzere iken Allah'ın emri gelinceye ve kıyamet kopuncaya kadar, (Allah'ın Yolunda Cihad edeceklerdir.)” (Müslim, İbni Mace)

“Ümmetimden bir grup, kıyamet kopuncaya kadar, Allah'ın yardımına mazhar olmaya devam edecek, onları mahrum bırakanlar onlara zarar veremeyecekler.” [Tirmizi]

Kaynaklar

“Aşık Paşazade Tarihi”, Derviş Ahmet Aşiki, Çağdaş Kitap, İstanbul, 2021

“Cevahiru'l-Ebrar Min Emvâc-ı Bihar”, Hâzinî, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2014

“Divan-ı Hikmet”, Hayati Bice, TDV Yayınları, Ankara, 2010

“Fakrname”, Ahmed Yesevi, Çev. Prof. Dr. Kemal Eraslan, İ.Ü.E.F., Türk Dili ve Edebiyat Dergisi, 1977, s. 22, sayfa 45-120

“Fakrname Eserine Göre Hoca Ahmet Yesevi'nin Tasavvufi Görüşleri”, Fuzuli Bayert, Yeni Türkiye, 105/2019

“Hadikatü'l-Arif'in”, Hacı İshak Ata, Ordu Üniversitesi, SBE Dergisi, 2010, c.1, s.1, sayfa 55-71

“Menâkıbü'l-Arif'in”, Ahmet Eflâkî, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006

“Mir'atü'l-Kulûb”, Sufi Muhammed Danişmend, Çev. Prof. Dr. Necdet Tosun, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2020

“Seyyahatname”, Evliya Çelebi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000

“Tasavvuf ve Sayıların Sırları”, Mehmet Halil Oryan, www.ilimvetasavvuf.com/Tasavvuf%20ve%20Sayıların%20Sırları.htm

“Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar”, M. Fuad Köprülü, DİB Yayınları, Ankara, 1966

“Vilâyetnâme”, Hacı Bektaşî Veli, Can Yayınları, İstanbul, 2014

“Yeseviyye”, TDV İslam Ansiklopedisi,

“Yesevilik Yolunda Adım Adım” Hayati Bice, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul, 2020

Yorum ve Eleştirileriniz için <mailto:oryanmh@gmail.com>

[Ana Sayfa](#)

[Makaleler](#)